

Vahistamiste analüüs

Urvo Klopets

Tallinn 2009

Justiitsministeerium
Kriminaalpoliitika osakond

Väljaandja:
Justiitsministeerium
Tõnismägi 5a
15191 Tallinn
Telefon: 6 208 100
Faks: 6 208 109
e-post: info@just.ee

Kõik käesolevas materjalis esitatu on kaitstud autoriõigusega, mis kuulub justiitsministeeriumile. Väljaande tsiteerimine või refereerimine on lubatud üksnes juhul, kui viidatakse materjali autoritele. Ilma justiitsministeeriumi kirjaliku nõusolekuta ei ole väljaannet või selle osi lubatud mingil viisil publitseerida.

SISUKORD

LÜHIKOKKUVÕTE.....	4
SISSEJUHATUS	5
1. VAHI ALL HOIDMISE PIKKUS NING VAHISTATUTE KURITEOD.....	7
VAHISTAMISE PIKKUS VÄLISRIIKIDES.....	7
VAHISTATUTE STRUKTUUR KURITEOLIIKIDE KAUPA	8
KESKMISED VAHISTAMISED KURITEOLIIGITI	10
<i>Isikuvastased kuriteod</i>	11
<i>Varavastased kuriteod</i>	12
<i>Narkokuriteod</i>	12
<i>Joobes juhtimisega seotud kuriteod</i>	13
<i>Ülalpidamiskohustuse mittetäitmine</i>	14
2. MILLINE KARISTUS ON MÕISTETUD VAHI ALLA VIIBINUD ISIKUTELE?.....	15
3. VAHISTAMISE PÕHJUSED	17
UUTE KURITEGUDE TOIMEPANEMISE OHT	17
<i>Vahistatute retsidiivsus</i>	17
KRIMINAALMENETLUSEST KÕRVALEHOIDUMINE.....	19
KUIDAS PÕHJENDAVAD PROKURÖRID VAHISTATU VABASTAMIST ENNE KOHTUEELSE MENETLUSE LÕPPU?	19
MILLISTEL PÕHJUSTEL ON KOHUS JÄTNUD PROKURÖRIPOOLSE VAHISTAMISTAOTLUSE RAHULDAMATA?	20
KASUTATUD MATERJALID	21

Lühikokkuvõte

1. 2008. aastal vahi alt vabanenud isikud viibisid keskmiselt vahi all 5,2 kuud. Kui kohtueelses uurimises oli keskmiseks vahistamise kestuseks 3,9 kuud, siis kohtumenetluses oli see 2,9 kuud.
2. Võrreldes Soome ja Rootsiiga on Eestis vahi all hoidmise keskmine aeg oluliselt pikem: Eestis 5,2; Soomes 3,5; Rootsis 0,8 kuud.
3. Kõige pikemalt viibivad vahi all tapmises ja mõrvas kahtlustatavad (12,9 kuud); seejärel narkokuritegudes (7,6); röövimistes ja väljapressimistes (6,7) ning varavastastes kuritegudes kahtlustatavad (4,9).
4. 23% isikutest (493) vabanes vanglast kuni ühe kuu jooksul pärast karistuse mõistmist. 13% kõikidest vahi alt vabanenutest (301) vabanes samal päeval, kui mõisteti karistus. Fakt, et nii suur protsent isikuid vabaneb kinnipidamisasutusest nii kiiresti pärast karistuse mõistmist, viitab sellele, et reaalset vangistust ei ole peetud vajalikuks – so isikutele mõistetakse tingimisi vangistus ja/või mõistetakse vangistus reaalsele kandmisele määras, mis isik viibis vahi all.
5. Ligi 2/3 (59%) 2008. aastal vahistatud isikutest oli vähemalt ühel korral kriminaalkorras karistatud ka vahemikus 2005-2007.
6. Vahistatutest enam kui pooled (51%) viibivad vahi all rasketes kuritegudes nagu mõrv, tapmine, vägistamine, raske tervisekahjustuse tekitamine või narkootikumidega seotud esimese astme kuritegu. Vahistatutest neljandik viibisid vahi all varguse eest.
7. Võrreldes Soomega on vahistatute struktuur väga erinev. Kui Soomes on vahistatutest 1/3 seotud tapmiste või mõrvadega, siis Eestis 11%. Varavastase kuriteo toime pannud isikute osakaal kõikidest vahistatutest on Eestis (29% kõikidest vahistatutest) kaks korda kõrgem kui Soomes (14%).

Sissejuhatus

Eesmärk

Uuringu eesmärgiks on selgitada vahistamise kestus eri uurimisstaadiumites (s.o kohtueelses ja kohtumenetluses). Uuringul on kaks peamist põhjust: esiteks, seni puudub Eestis põhjalik ülevaade vahistamise põhjustest ning kestvusest ning teiseks, kuna Eestis on vahistatute arv väga suur, samal ajal kui kuritegude arv on langemas, on vaja uurida vahistamiste praktikat ja põhjuseid. Isikuid tuleb vahistada ja hoida vahi all vaid niikaua, kui see on absoluutselt vajalik. Isiku vabaduse piiramine on üks olulisemaid põhiõiguse riiveid ning vahistamise taotlemisel ja määramisel on äärmiselt oluline, et isikud vahistataks seadusega kooskõlas.

Metoodika

Uuring põhineb vangi infosüsteemi (VangIS) andmete analüüsil (statistika); vahistamise määruste analüüsil ning intervjuudel kohtunike ja prokuröridega.

Statistika

Uuringus käsitleti nii 2008. aastal vahistatud isikuid, 2008. aastal vabastatud isikuid kui ka konkreetse kuupäeva seisuga vahi all viibivate isikute statistikat.

Vahistamise kestust analüüsiti 2008. aastal vahi alt vabanenud isikute andmete pinnal. Vahi alt vabanemine ei tähenda tingimata seda, et isik ka kinnipidamisasutusest vabastatakse. Vahialune võib vabaneda seoses:

- vahistamise aluste, kahtlustuse äralangemisega, maksimaalse vahistamise tähtaja saabumisel kohtueelses staadiumis jms;
- loovutamise- või väljaandmisvahistuses isiku väljaandmise või loovutamise välisriigile;
- kohtuotsuse tegemise ning isiku vabastamisega kohtusaalis;
- vahistatud isiku poolt karistuse ära kandmisega (juhul, kui isiku karistuse tähtaeg saabub enne kohtuotsuse jõustumist);
- kohtuotsuse jõustumisega – so juhul, kui isikule mõistetakse vangistus ning see jõustub enne, kui saabub isikule mõistetud karistuse tähtaeg.

Vahi alt vabanenud isikute päring on koostatud nelja päringu põhjal vangiregistrist VangIS:

1. Isikud, kes viibisid vahi all ning keda karistati 2008. aastal, kuid kohtuotsus ei olnud jõustunud.
2. Isikud, kes olid vahistatud ning kelle suhtes jõustus 2008. aastal kohtuotsus
3. Isikud, kes vabanesid karistusest¹
4. Isikud, kes vabanesid VangISe andmetel vanglast 2008. aastal

Päringust 1 välistati need isikud, keda 2008. aastal ei vabastatud ning arvestati vaid neid isikuid, keda karistati ning kes vabanesid kinnipidamisasutusest 2008. aastal. Päringu 2 kohaselt arvestati neid isikuid, kelle suhtes jõustus 2008. aastal kohtuotsus – erinevus päringust 1 seisneb selles, et juhul, kui isikul mõistetakse reaalne vanglakaristus, siis tema vahistamine lõppeb (enamikel juhtudel) otsuse jõustumise kuupäeval, so isiku staatus muutub vahistatust kinnipeetavaks. Päring 4 lisas eelnevatest päringutest välja jäänud isikud – so isikud, kes päringu tingimuste järgi mingil põhjusel ülejäänud päringutes ei kajastunud. Seoses erinevate päringute ühildamisega, võib juhtuda, et andmed ei ole täielikult terviklikud, kuid annavad siiski üldpildi vabastatud isikutest. Isikule määratud karistused on võetud VangISesse sisestatud konkreetse isiku esimese karistuse kuupäevade järgi – kuna isikule võidi ühe aasta jooksul mõista mitu karistust, võib andmetes esineda mõningaid ebatäpsusi.

¹ Tegemine on päringu tingimustega – päringus sisalduvad isikud, kes vabastati seoses õigeksmõistmisega või enne karistuse mõistmist, osaliselt ka tingimisi vangistusega karistatud isikud

NÄIDE

X võeti vahi alla 1. jaanuaril ning karistati 30. märtsil – sellisel juhul on isiku vahistamise kestus kuni karistuse mõistmiseni 3 kuud. Samas esineb võimalus, et isik oli vahi all teises kriminaalasjas, millest teda karistati 30. juunil. Seega oleks vahistamise kestus kuni karistuseni hoopis 6 kuud. Toodud näite puhul oleks uuringus toodud vahistamise statistika 30. märtsil mõistetud karistuse ning selle jõustumise järgi.

Vahi alt vabanenud isikuid oli erinevate päringute tulemusel kokku 2159. Andmed ei võimalda eristada vahistatud kriminaalhooldusaluseid ning seetõttu on nende puhul isikute vahistamisena märgitud kohtualuse vahistamine – va juhtudel, mil isik pani toime uue kuriteo². Johtuvalt eelnevast võib see ka mõjutada keskmist vahi all viibitud aega kohtumenetluses – so juhtudel, kui isik vahistati seoses kriminaalhoolduse nõuete rikkumisega ning pöörati täitmisele varem määratud karistus. Sellisel juhul on täitmisele pööramise või mittetäitmisele pööramise kuupäev arvestatud kohtuotsuse kuupäevaks. Andmed ei ole alati võimaldanud isiku vahistamise või vahi alt vabastamise alusena tuua välja selle põhjust – seega on andmetes sees ka need isikud, kelle osas kohaldati loovutus- ning väljaandmisvahistust.

Vahi alt vabanenud isikute statistikas on toodud välja isikute vahi all viibimise periood kahes erinevas etapis – kohtueelses menetluses ning kohtumenetluses. Samuti on toodud eraldi välja vahistamiste kestus ka mõlemas menetlusstaadiumis kokku. Eraldi on käsitletud vahistamise kestust ning põhjendusi kuriteoliigiti – kuriteo kvalifikatsioon oli märgitud vahistamise alusena 2087 juhul 2159st. Kuriteokvalifikatsioonina on uuringus käsitletud neid paragrahe, mis on vanglaametnike poolt VangiS infosüsteemi sisestatud.

Eraldi analüüsiti vahistamisi kohtueelses ning kohtumenetluses. Isiku tõkend kohtueelses menetluses - „vahistamine“ - saab lõppeda vahistatu vabastamisega või tema kohtu alla andmisega. Vangiregistris toodud andmete pinnalt on isikutele määratud tõkendid arvestatud selle järgi, et kohtu alla andmise määruse kuupäev on arvestatud tõkendi lõppemiseks kohtueelses menetluses ning vahistatu kohtualuse tõkendi alguseks. Nende vahistatute puhul, kellele mõisteti karistus vahi all viibimise ajal ning ei vabastatud kinnipidamisasutusest, on arvestatud vahistamise lõpuks karistuse jõustumine.

Vahistamise kestuse arvutamisel kohtueelses menetluses arvestati nii neid isikuid, kes vabastati nõ täielikult (so isikud, kes vabastatakse kinnipidamisasutusest) kui ka neid, kelle vahistuse kestus kohtueelses menetluses lõppes seoses kohtumenetluse algusega.

Isikutele mõistetud karistuste saamiseks tehti päring VangiSesse ning realselt mõistetud karistust analüüsiti vastavalt vabastamise infole.

Isikute retsidiivsusinfo saamiseks tehti karistusregistrisse päring 2008. aastal vahi alla võetud isikute kohta – karistusregistrisse esitati päring 2392 isiku suhtes. Päringuga taotleti infot isikute kriminaal- ning väärteokaristuste arvu kohta vahemikus 2005-2007, samuti infot isikute kõikide karistuste arvu kohta päringu koostamise hetkel. Andmed isikute retsidiivsuse kohta saadi isikustamata kujul.

Vahistamismääruste analüüs

Analüüsi käigus loeti 2008. aastal vahistatud ja 2008. aastal vabastatud isikute vahistamise määrusi. 2008. aastal vabastatud isikute puhul tutvuti 10% määrustega, lisaks sellele tutvuti määrustega eri kuriteoliikides (isikuvastased, varavastased, narkootikumidega seotud kuriteod).

Intervjuud kohtunike ja prokuröridega

Intervjueeriti neljas maakohtu kohtumajas (Narva kohtumaja, Tartu kohtumaja, Liivalaia kohtumaja, Pärnu kohtumaja) kohtunikke ja prokuröre (9 eeluurimiskohtunikku, 8 prokuröri). Lisaks osales Harju Maakohu Liivalaia kohtumajas toimunud intervjuus üks kaitsja ning eraldi viidi läbi veel üks telefoniintervjuu teise kaitsjaga.

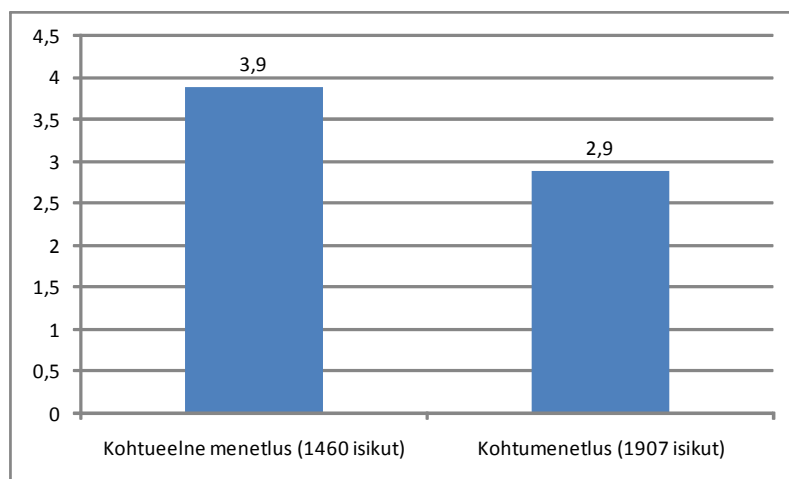
² Kui isik paneb toime uue kuriteo, vahistatakse ta siiski märkega „kinnipidamine eeluurimises“.

1. Vahi all hoidmise pikkus ning vahistatute kuriteod

Kokku vabastati vahi alt 2008 aastal 2159 isikut.³ Nende keskmine vahi all viibimise aeg oli 5,2 kuud – so 158 päeva, vahistamise mediaan oli 3,7 kuud (114 päeva). Kõige enam esines vahistamise aluseks oleva kuriteona varavastaseid süütegusid (50% vahi alt vabanenutest olid toime pannud muuhulgas varavastase kuriteo).⁴ Enamlevinud kuriteoliikideks olid ka narkosüüteod (sisaldus 17%-l isikutest) ning isikuvastased kuriteod (17%).

Keskmine vahistamise aeg kohtueelses menetluses on arvatud 2008. aastal vahi alt vabanenud isikute põhjal, millesse on arvestatud ka kinnipidamine 48 tunniks (kokku vaadati 1460 isikut⁵). Selliste isikute keskmiseks vahi all viibitud ajaks oli 3,9 kuud (118 päeva; mediaan 4 kuud).

Kohtumenetluses vahi all viibinud isikutest vabanes vahi alt 1907 isikut.⁶ Kohtumenetluses keskmiseks vahi all viibitud ajaks kujunes 2,9 kuud (89 päeva; mediaan 41 päeva). Madalamat keskmist vahistamise kestust kohtumenetluses mõjutab suure tõenäosusega nende isikute hulk, kes vahistati seoses kriminaalhooldusnõuete mittetäitmisega. Kuna isiku vahistamine seoses kriminaalhoolduse nõuete rikkumisega on kiirem protsess (st otsustus, kas pöörata karistus täitmisele või mitte) kui kohtumenetlus, siis võib see lühendada ka keskmist vahistamise kestust.

Joonis 1. Vahistamise kestus (kuudes) kohtumenetluses ja kohtueelses menetluses.

Vahistamise pikkus välisriikides

Välisriikide statistika on puudulik ning erinevates riikides on erinevad meetodid vahistamise kestuse arvutamiseks. Kui Soomes⁷ koosneb vahistatute statistika vaid nendest isikutest, kes on kriminaalmenetluses uurimise all, siis Eestis kajastuvad statistikas ka need isikud, kes on vahistatud kriminaalhooldusnõuete mittetäitmisega tõttu ning kelle suhtes ei ole veel otsustatud karistuse täitmisele pööramist. Võrreldes Soomega on vahistamiste kestus Eestis kõrgem, samuti erineb oluliselt keskmine vahistatute arv. Kui Eesti keskmine vahistatute arv⁸ oli 2007. aasta seisuga 70 isikut 100 000 elaniku kohta, siis Soomes oli vastav näitaja 10.⁹ Norras oli vahistatute suhtarv 15, Rootsis 18, Taanis 18, Saksamaal 16.¹⁰

³ Päringu tingimustest sõltuvalt võib see arv olla tegelikult mõneti erinev.

⁴ Vahistamise kvalifikatsioon oli vahistamise alusena ära märgitud 2087 juhul 2159 isikust. Edasised jaotused kuriteoliikide järgi on võtnud aluseks arvu 2087.

⁵ Isiku vahistamine võis jätkuda ka kohtumenetluses

⁶ Vabanemine võib seisneda nii karistuse jõustumises (so hetkeni, mil isikud asuvad karistust kandma), isiku vabastamises kinnipidamisasutusest seoses karistuse ära kandmisega või seoses vahi alt vabastamisega enne kohtuotsust.

⁷ Soome justiitsministeeriumi ametniku Ilppo Alatalo selgitus

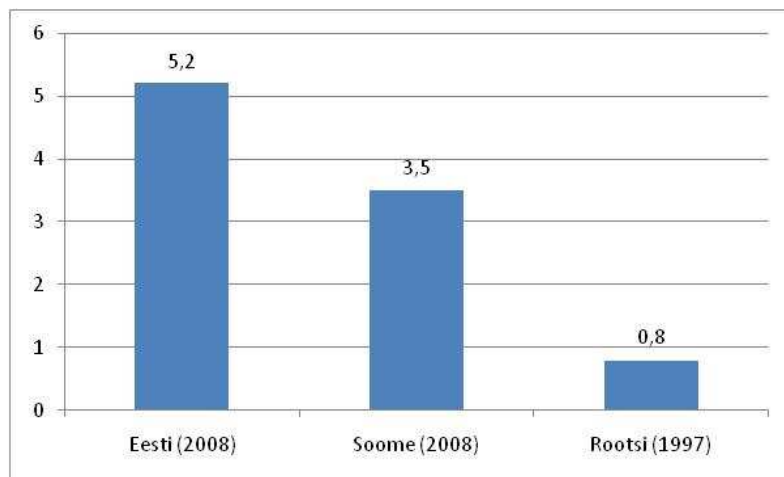
⁸ Arvud kajastavad kõikide riikide osas vaid vanglas viibivaid vahistatuid (st et arestimajades viibivaid vahistatuid pole arvestatud)

⁹ World Prison Brief (2008); kättesaadav <http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/research/icps/downloads/WPTRIL.pdf>

¹⁰ Samas

Kuigi Soomes on keskmine vahistamise aeg 1,7 kuud lühem kui Eestis, siis on see hetkel tõusuteel: 2000. aastal 2,7 kuud, 2005. aastal 3,2 kuud ning 2008. aastal 3,5 kuud (1994. aastal oli vahistamise kestus 25 aasta madalaim, ulatudes vaid 1,9 kuuni).

Kuigi andmed on ebatäielikud ning erinevate aastate kohta, on alljärgnevalt esitatud kättesaadavad andmed Soome, Eesti ja Rootsi keskmiste vahistamiste kestuste osas.¹¹

Joonis 2. Vahistamise kestused kuudes erinevates riikides

Vahistatute struktuur kuriteoliikide kaupa

Käesolevas jaotuses on esitatud andmed kahe ajaperioodi seisuga vahi all viibivate isikute kohta – andmeid 10. juuli 2009 kohta on võrreldud vahistatute arvuga 14. mail 2009. Andmed kajastavad vahistatute arvu kuriteoliigiti.¹²

Kuriteoliigiti jaotamisel on järgitud põhimõtet, et juhul, kui isik on pannud toime mitu kuritegu, arvestatakse tema puhul raskemat kvalifikatsiooni. Näiteks juhul, kui isik on vahistatud seoses kahtlustusega tapmises ja narkootikumidega seotud kuriteos, on teda arvestatud vaid tapmise kvalifikatsiooni järgi ning sama isik enam narkootikumidega seotud kuritegude jaotuses ei esine. Raskusastmed on jaotatud vastavalt tabelis toodud järjekorrale.

Tabelist selgub, et enimlevinud peamine kuritegu on vargus, millele järgnevad narkootikumidega seotud I astme kuriteod ning röövimised/väljapressimised. Kui vahistatute arv on kahe kuu jooksul (maist juulini) vähenenud 200 võrra, siis on ka peamised kuriteoliigid vähenenud proportsionaalselt.¹³

Vahistatutest enam kui pooled (51%) on vahistatud rasketes kuritegudes nagu mõrv, tapmine, vägistamine, raske tervisekahjustuse tekitamine või narkootikumidega seotud esimese astme kuritegu. Vahistatutest neljandik viibisid vahi all varguse eest.

Kolm enamlevinud kuriteoliiki – narkootikumidega seotud esimese astme kuriteod, vargused ning röövimised/väljapressimised – moodustavad 61% kõikidest vahistatutest.

Ei mais ega ka juulis ei ole erinevate kvalifikatsioonide osakaal kõikide kuritegude arvestuses kõikunud enam kui 1,4 protsendi võrra. Seega on hoolimata sellest, et vahistatute arv langes kahe kuu jooksul 200 isiku võrra (15%), kuritegude protsentuaalne jaotus jäänud samaks.

Tabel 1. Osakaal kõikidest vahistatutest

¹¹ Soome andmed saadud teabepäringuga; andmed Rootsi kohta on saadud analüüsi tööversioonist: *An analysis of minimum standards in pre-trial detention and the grounds for regular review in the Member States of the EU*, mille lõplik versioon ei ole käesoleva analüüsi valmimisel kättesaadav – seetõttu ei ole andmed lõplikud. Kättesaadav http://www.ecba.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=256&Itemid=71

¹² Andmed ei kajasta kõikide vahistatute andmeid: mõlemal ajahetkel olid kvalifikatsioonide lõikes puuduvad andmed 7–8% isikute suhtes.

¹³ Kuna kõikide vahistatute osas puudub ülevaade kuriteo kvalifikatsioonist, on tabelis toodud välja osakaal kõikidest vahistatutest kui ka märgitud kvalifikatsiooniga vahistatutest – s.o isikutest, kelle osas oli märgitud ka kuriteo kvalifikatsioon.

Kvalifikatsioon		Isikute arv 10.07.2009	Muutus võrreldes mai kuuga	Neist kohtueelses menetluses	Osakaal (%) kõikidest vahistatutest	Osakaal (%) määritud kvalifikatsiooniga vahistatutest
§ 114	Mõrv	47	-5	6	4,2	4,5
§ 113	Tapmine	66	-1	30	5,9	6,4
§ 141	Vägistamine	30	-3	9	2,7	2,9
§ 118	Raske tervisekahjustus	27	-6	9	2,4	2,6
§ 200, § 214	Röövimine ja/või väljapressimine	200	-17	75	17,9	19,3
§ 142, § 146, § 177, § 178		2	1	2	0,2	0,2
§ 184 jm	Narkootikumidega seotud I astme kuriteod	201	-21	104	18,0	19,4
§ 263	Avaliku korra raske rikkumine	26	-6	16	2,3	2,5
§ 121, § 122	Kehaline väärkohtlemine ja piinamine	30	-17	11	2,7	2,9
Muud I astme kuriteod ¹⁴	Muud I astme kuriteod	36	0	31	3,2	3,5
§ 422	Surma põhjustamine ettevaatamatuses (mootorsõidukiga)	2	1	2	0,2	0,2
§ 392	Salakaubavedu	3	-1	3	0,3	0,3
§ 199	Vargus	279	-67	109	25,0	27,0
§ 209- § 213	Kelmused	26	-3	19	2,3	2,5
Muud varavastased kuriteod	Muud varavastased kuriteod	14	-14	7	1,3	1,4
§ 424, § 329	Joobes juhtimine ja/või karistuse kandmisest kõrvalehoidumine	14	-2	5	1,3	1,4
Muud II astme kuriteod ¹⁵	Muud II astme kuriteod	32	-12	18	2,9	3,1
Andmed puuduvad		83	-27		7,4	
Kõik kokku		1118	-200		100%	

Vahistatutest viibis kohtueelses menetluses vahi all 464 isikut (42% kõikidest vahistatutest).

Võrreldes Eestit ja Soomet, on erisused üsna suured. Soomes on vahistatute arv ca 2 korda madalam kui Eestis. Kuigi meetodikad on erinevates riikides erinevad, saab tuua välja järgnevad andmed Soome kohta.

Tabel 2. Soome vahistatute struktuur kuriteoliikide kaupa¹⁶

	Röövi mine	Vargus	Muu vara- vastane	Tapmised /mõrvad	Muu vägivalla- kuritegu	Seksuaal- kuriteod	Narkootiku- midega seotud kuriteod	Joobes juhtimine	Muud kuriteod	Kokku
Isikute arv 01.05.2009	46	55	28	184	61	32	136	1	32	575
Osakaal vahis- tatutest (%)	8	9,6	4,9	32	10,6	5,6	23,7	0,2	5,6	100%

Tabelist selgub, et oluliselt erineb vahistatute arv varguste ning varavastaste kuritegude puhul. Kui Eestis on varavastase kuriteo eest vahistatuid 29%, siis Soomes on isikute osakaal 14%. Suur erinevus on ka eluvastaste kuritegude puhul: kui Eestis on tapmises ja mõrvas vahistatuid u 11%, siis Soomes on protsentuaalne osakaal (kuid ka absoluutarv) oluliselt suurem. Ka narkootikumidega seotud kuritegudes kahtlustatavate/süüdistatavate osakaal on Soomes suurem kui Eestis.

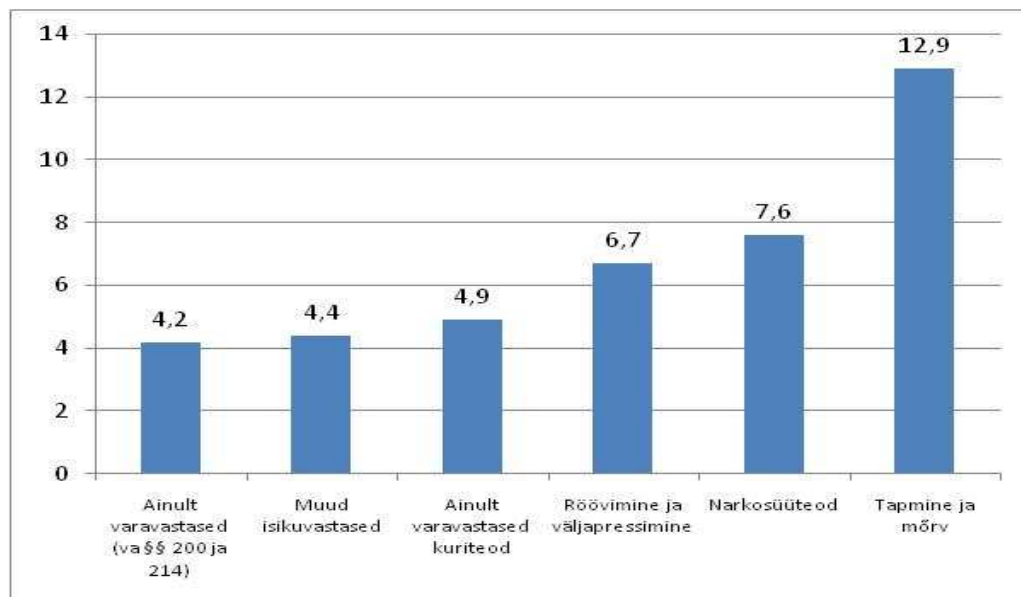
¹⁴ Tabelist toodud „Muud I astme kuriteod“ (36 isikut) sisaldasid järgnevaid KarSi kuriteokvalifikatsioone: §§ 255, 392; 394, 334, 414, 389, 405, 336, 266, 405, 415

¹⁵ Tabelist toodud „Muud II astme kuriteod“ (32 isikut) sisaldasid järgnevaid KarSi kuriteokvalifikatsioone: §§ 120, 133, 136, 137, 169, 183, 259, 266, 268, 274, 275 303, 306, 319, 320, 333, 340, 349, 390, 418, 420.

¹⁶ Andmed seisuga 01.05.2009 - <http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/8t4ij5g.pdf>

Keskised vahistamised kuriteoliigiti

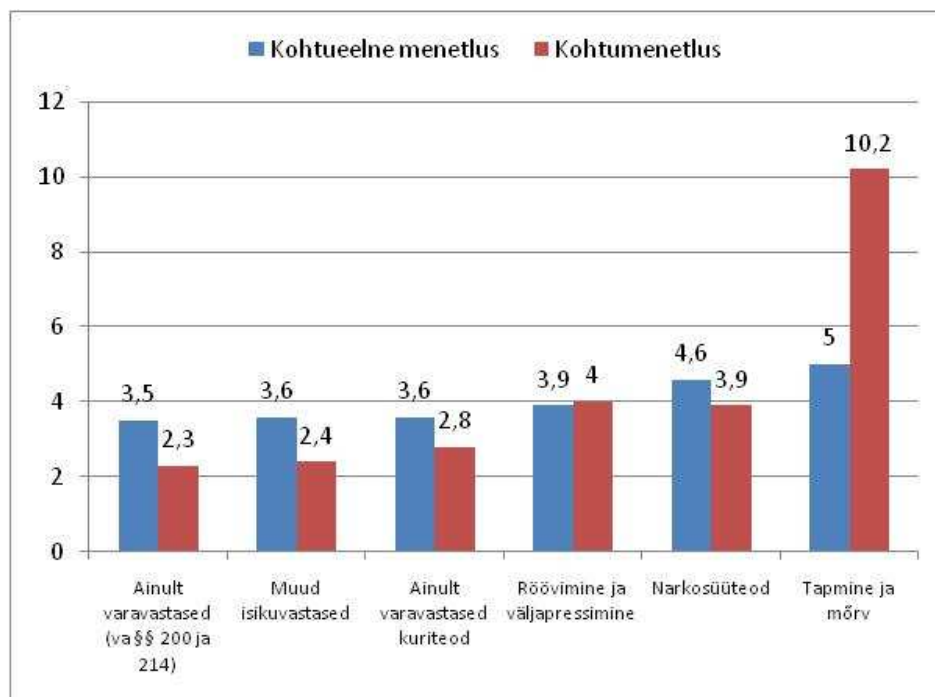
Arvestades väljatoodud levinumaid vahistamisi, selgub, et kõrgeimad vahistamise kestused on eluvastastes kuritegudes, millele järgnevad narkokuriteod ning röövid ja väljapressimised.

Joonis 3. Enamlevinud süütegudes vahistamiste kestused (kuudes) ¹⁷

Võrreldes eeltoodud vahistamiste kestusi, selgub, et enim viibivad vahi all eluvastase süüteo toime pannud isikud, varavastase kuriteo toime pannud isikud viibivad vahi all kõige lühemalt.

Kui enamikus kuritegudes on vahistamise kestus kohtueelses menetluses pikem, siis eluvastastes süütegudes on see oluliselt kõrgem. Üheks põhjuseks tapmiste ja mõrvade puhul on see, et esiteks on tegu keerulisemate kuritegudega, mida lahendatakse üldmenetluses, samuti „venitab“ vahistamist see, et mitmetes asjades on asi edasi kaevatud.

Joonis 4. Vahistamiste kestused (kuudes) kohtueelses ning kohtumenetluses

¹⁷ Narkosüütegudes välistatud need asjad, kus vahistamise aluseks oli ka isikuvastane kuritegu; röövimistes ja väljapressimistes arvestatud vaid neid kuritegusid, kus vahistamise aluseks oli vaid varavastased kuriteod; muud isikuvastased kuriteod – arvestatud vaid neid kuritegusid, mis ei sisaldanud endas tapmist või mõrva.

Isikuvastased kuriteod¹⁸

70% vähemalt ühes isikuvastases kuriteos kahtlustatud isikutest viibis muuhulgas vahi all kohtueelse menetluse staadiumis. Kohtueelses menetluses viibis vahi all 257 isikut ning kohtumenetluses 318 isikut. Vahistamise kestus oli järgmine:

- Kokku: 6,6 kuud (202 päeva; mediaan 131 päeva);
- Kohtueelses menetluses: 4 kuud (123 päeva; mediaan 136 päeva);
- Kohtumenetluses: 4,2 kuud (129 päeva; mediaan 45 päeva).

Kuna isikuvastaste kuritegude sisu on väga erinev, on järgnevalt vaadatud eraldi eluvastaseid kuritegusid ning ülejäänud isikuvastaseid kuritegusid.

Eluvastased kuriteod (KarS §§ 113-117; KrK § 100-101)

Eluvastastes kuritegudes vahi alt vabanenutest võeti kohtueelses menetluses vahi alla 86 isikut ning kohtumenetluse staadiumis 6 isikut. Vahistamise ajad olid võrreldes teiste kuriteoliikidega pikemad, kohtueelses menetluses vahistatud isikutele kohaldatud tõkend oli maksimumi lähedane.¹⁹ Neljal juhul jäi vahistamine kuni 16 päeva pikkuseks – nendel juhtudel oli tegu kas vahistamise aluse äralangemise, tõkendi muutmise või kvalifikatsiooni muutumisega. Vahistamise kestused olid järgmised:

- Kokku: 12,9 kuud (392 päeva; mediaan 297 päeva);
- Kohtueelses menetluses: 5 kuud (151 päeva; mediaan 173 päeva);
- Kohtumenetluses: 10,2 kuud (312 päeva; mediaan 254päeva).

Tegu on kuritegudega, mil toime on pandud rünnak kõige olulisemale hüvele – elule. Uuringus käsitletud andmete pinnal oli tõkend kohaldatud KarS §§ 113, 114, 117 ning KrK § 100 alusel. Eluvastaste kuritegude puhul oli peamiseks vahistamise põhjuseks võimalik kriminaalmenetlusest kõrvalehoidumine. Peamiselt oli seda põhjendatud sellega, et range karistuse hirmus võib isik hakata menetlusest kõrvale hoiduma, kuid ka see, et isik omab teise riigi kodakondsust ning Eestis elukohta ei oma. Samas oli väga paljudel juhtudel viidatud ka isiku kuritegelikule aktiivsusele: nt võimalikule tunnistajate mõjutamisele, vägivaldsele iseloomule (pärast alkoholi tarbimist) – sellistel juhtudel oli vahistamise aluseks ka uute kuritegude toimepanemise oht. Menetlejate hinnangul on tegu reaalse ohuga, et isik hakkab menetlusest kõrvale hoidma, kui võimalikuks karistuse pikkuseks on eluaegne vanglakaristus. Samas ei ole tegu absoluutse reeglina ning pelk fakt, et isik on pannud toime eluvastase süüteo, ei anna veel alust vahistada.

2008. aastal mõisteti tapmise süüdistuses õigeks 2 isikut, kes olid viibinud pikka aega vahi all.

NÄIDE

Neist esimese süüdistatava näol oli tegu varem kriminaalkorras karistamata isikuga ja ta tunnistati õigusvastasust välistava asjaolu (hädakaitse) esinemise tõttu õigeks. Kuigi prokurör kaebas otsuse edasi ringkonnakohtusse, jäeti otsus seal muutmata. Isik viibis vahi all 205 päeva.

Teisel juhul mõisteti isik õigeks tapmise süüdistuses, millega seoses ta oli viibinud vahi all 441 päeva. Otsuse kohaselt ei esitatud kohtule ühtegi usaldusväärset tõendit, et just süüdistatav oleks kannatanu tapnud. Ringkonnakohtus jättis otsuse muutmata.

Ülejäänud isikuvastased kuriteod

Ülejäänud isikuvastaste kuritegude (KarS §§ 118-150) alusel vahistatuid oli valimis 271, neist 171 vahistati kohtueelses menetluses. Kohtumenetluses viibis vabanenutest vahi all 244 isikut. Vahistamise pikkused oli järgmised:

- Kokku: 4,4 kuud (135 päeva; mediaan 75 päeva);
- Kohtueelses menetluses: 3,6 kuud (109 päeva; mediaan 113 päeva);
- Kohtumenetluses: 2,4 kuud (74 päeva; mediaan 33 päeva).

Kõikidest isikutest oli vaid kohtumenetluses vahi all viibinuid 100, nende keskmiseks vahi all viibitud ajaks kujunes 34 päeva.²⁰

¹⁸ Isikuvastaste kuritegude all käsitletakse KarS §§ 113-150. Keskmise vahi all viibitud aeg on arvatatud nende isikute pinnalt, kellel vähemalt üks kuriteokahtlus seonduis isikuvastase kuriteoga.

¹⁹ Maksimaalselt saab 6 kuud olla 184 päeva

²⁰ Silmas on peetud isikuid, kes vahistati kohtumenetluse ajal, lisaks nendele viibisid kohtumenetluses vahi all ka isikud, kes võeti vahi alla kohtueelses menetluses.

Varavastased kuriteod²¹

Vahi alt vabanenud isikuid, kellel vähemalt üks kvalifikatsioonidest oli varavastane kuritegu (või isikuvastase kuriteo toimepannud isikud), oli kokku 997, neist kohtueelses menetluses vahistatud isikuid oli kokku 634. Sellistes varavastastes kuritegudes olid keskmised vahistamise ajad järgmised:

- Kokku: 4,8 kuud (145 päeva; mediaan 111 päeva);
- Kohtueelses menetluses: 3,7 kuud (112 päeva; mediaan 114 päeva);
- Kohtumenetluses: 2,7 kuud (82 päeva; mediaan 40 päeva).

Kuna vahistatud on tihti lisaks varavastasele kuriteole pannud toime ka muid kuritegusid ning selleks, et analüüs annaks adekvaatsema pildi varavastaste kuritegude eest vahistatutest, on järgnevalt toodud välja ainult varavastaste kuritegude tõttu vahistatud isikute statistika ning eraldi on käsitletud röövimise ning väljapressimise juhtumeid (kokku 847 isikut, neist 201 olid kahtlustatavad või süüdistatavad muuhulgas röövimise või väljapressimise eest).

Vahistamise keskmine aeg samas oluliselt ei erinenud *ainult varavastase kuriteo* toime pannud isikute puhul ja vastavad näitajad olid järgmised:

- Kokku: 4,9 kuud (148 päeva; mediaan 111 päeva);
- Kohtueelses menetluses: 3,6 kuud (111 päeva; mediaan 112 päeva);
- Kohtumenetluses: 2,8 kuud (84 päeva; mediaan 41 päeva)

Väljapressimise ja röövimise²² puhul olid näitajad oluliselt kõrgemad kui ülejäänud varavastaste kuritegude puhul: Kui esimeste puhul kestis vahistamine kokku 6,7 kuud (205 päeva; mediaan 163 päeva), siis ülejäänud varavastaste kuritegude puhul oli see 4,2 kuud (127 päeva; mediaan 94 päeva).

Varavastastes kuritegudes selgitati vabanenud isikute pinnalt, kas ja kui palju isikuid vahistati kohtumenetluse staadiumis KarS § 199 lg 1 alusel. Tagaotsitavana vahistatutest (n=19) viie isiku puhul oli tegu kriminaalhooldusnõuete mittetäitmisega ning kriminaalhooldusametniku taotlusel kuulutati isik tagaotsitavaks – keskmiselt viibisid isikud vahi all 17 päeva. 13 juhul oli aga tegu isikutega, kes kuulutati tagaotsitavaks seoses kohtuistungile mitteilumusega. Isikud viibisid vahi all 1–71 päeva. Tegemine on enam-jaolt probleemiga, mil isik lahkuks elukohast, kuid ei anna sellest menetlejale teada (nt kolib vms).

Narkokuriteod²³

Narkokuritegudes olid keskmised vahistamise ajad järgmised:

- Kokku: 7,6 kuud (232 päeva; mediaan 212 päeva);
- Kohtueelses menetluses: 4,6 kuud (141 päeva; mediaan 168 päeva);
- Kohtumenetluses: 3,9 kuud (118 päeva; mediaan 62 päeva).

Nagu selgub, ei ole narkosüütegudes kohtumenetlus küll keskmiselt oluliselt lühem kui kohtueelse menetluse staadiumis, samas on aga mediaan oluliselt madalam. See näitab ühtlasi seda, et menetlus kohtus on kiirem kui kohtueelse menetluse staadiumis.²⁴ Ka prokurörid tõid välja, et just narkosüütegudes venib kohtueelne menetlus (ja seega ka vahistamise kestus) seetõttu, et oodatakse ekspertiisi järel. Siinkohal on menetlejad toonud välja ka selle, et mitmetel juhtudel tuli isik vabastada pärast maksimaalset vahi all hoidmist (so 6 kuud). Narkosüütegudes vahistatud isikutest (n=290) 59% viibisid vahi all enam kui viis kuud.

²¹ Käesolevas alajaotuses on käsitletud vaid neid (muuhulgas) varavastase kuriteo toime pannud isikuid, kelle vahistamise üheks põhjuseks ei olnud isikuvastane kuritegu.

²² S.o asjad, kus kvalifikatsiooniks oli KarS § 200 või § 214 ning milles ei sisaldunud isikuvastase kuriteo kvalifikatsiooni.

²³ Käesolevas jaos on käsitletud KarS §§ 184-190 käsitletud kuritegusid, mil vahistamise aluseks on olnud ainult narkootikumidega seotud kuritegu.

²⁴ Osaliselt mõjutab madalamat keskmist tõenäoliselt see, et vahistatute hulgas on ka need vahistatud, kes vahistatakse seoses kriminaalhooldusnõuete mittetäitmisega.

Isikutest vähemalt 13% (n=39) vabanes kuni kahe päeva jooksul pärast karistuse mõistmist vanglast.²⁵ Need isikud viibisid kinnipidamisasutuses keskmiselt 7,2 kuud. Intervjueeritud prokurörid pidasid vahi all pidamise üheks pikkuse põhjuseks ka seda, et ekspertiisid viibivad.

Narkootikumidega seotud kuritegudes vahistatakse isik sageli seetõttu, et takistada tal tegelemist narkootikumidega edasimüügi.

NÄIDE

Isik peeti kahtlustatavana kinni KarS § 188 lg 2 p 1 kuriteo toimepanemise eest, mis seisnes selles, et ta kasvas oma kodus 18 kanepitaime. Isik oli küll varem kriminaalkorras karistamata, kuid oli peamiselt liiklusväärtegu eest karistatud 16 korral. Lisaks oli isiku suhtes käimas kriminaalmenetlus seoses joores juhtimisega (2 episoodi), milles oli kohaldatud ka elukohast lahkumise keeldu. Prokurör taotles tema vahistamist järgnevalt: *X, olles vabaduses, on jätkanud kuritegude toimepanemist. Asjaolu, et tema suhtes on juba üks kriminaalasi kohtu menetluses ei ole mõjutanud X'i elama seaduskuulekalt. X-il puudub ametlik töökoht. Ankeetandmetes on mõlemas kriminaalasjas kirjas, et ei õpi ega tööta. Seega antud kriminaalasjas kuriteo toimepanemise asjaolud, so narkootilise aine kasvatamiseks statsionaarse ja kapitaalse seadme ehitamine ja kanepi kasvatamine viitab sellele, et üheks Xi sissetuleku allikateks on ka narkootilise aine käitlemisest saadud tulu. Xi kahtlustatakse antud kriminaalasjas rahvatervisevastases süüteo. Nimetatud kuriteo raskusest ning Xi isiksusest lähtub ka reaalne oht, et X võib jätkata vabaduses uute, sealhulgas ka rahvatervise vastu suunatud kuritegude toimepanemist.*

Tõkendi valikul tuleb ühtlasi arvestada, et kahtlustatav võib enda olukorra kergendamiseks hakata mõjutama tunnistajaid, millega takistab tõe tuvastamist kriminaalasjas. Vastavalt KrMS § 130 lg. 2 võib kahtlustatava või süüdistatava vahistada prokuratuuri taotlusel ja eeluurimiskohtuniku määruse alusel, kui ta võib kriminaalmenetlusest kõrvale hoiduda või jätkuvalt toime panna kuritegusid. Ainuke tõkendi liik, mis takistaks Xi toime panna uusi kuritegusid ja takistada kriminaalmenetlust - on vahistamine.

Kohus asus seisukohale, et isik tuleb vahistada järgneva põhjustusega:

Ainuüksi see, et tegemist on narkomaaniga, kes ei peaks viibima vahi all vaid käima ravil, nagu väitis kaitsja, ei saa olla küllaldaselt põhjendatud takistuseks vahistamise kohaldamiseks. Kohus peab arvesse võtma kõiki asjaolusid kogumis. Toimikus olevate materjalide põhjal on kohus jõudnud veendumusele, et suure tõenäosusega on kahtlustatav selles kuriteos osavõtja. Tegemist on raske süüdistuse kahtlustusega, kuriteo toimepanemise asjaolud, so narkootilise aine kasvatamiseks statsionaarse ja kapitaalse seadme ehitamine ja kanepi kasvatamine viitab sellele, et ta mitte ainult enda tarbeks ei kasvanud kanepit vaid üheks tema sissetuleku allikaks on ka narkootilise aine käitlemisest saadud tulu, kuna puuduvad andmed, et ta töötab.

Arvestades nimetatud kuriteo raskust on reaalne oht, et X võib jätkata vabaduses uute kuritegude toimepanemist, s.o võib enda olukorra kergendamiseks hakata mõjutama tunnistajaid, millega takistab tõe tuvastamist kriminaalasjas.

Kuna karistuse sanktsioon näeb ette kuni 3-15 aastat vabadusekaotust, on olemas oht, et ta hirmust karistuse ees, võib hakata uurimisest kõrvale hoidma. Samuti on olemas oht, et ta narkosõltlasena võib jätkata kahtlustuses esitatud analoogiliste kuritegude toimepanemist.

Isikut karistati ligi 4 kuud hiljem reaalse vangistusega.

Joobes juhtimisega seotud kuriteod

Joobes juhtimise kuritegudes²⁶ olid keskmised vahistamise ajad järgmised:

- Kokku: 2,2 kuud (68 päeva; mediaan 35 päeva);
- Kohtueelses menetluses: 1,8 kuud (56 päeva; mediaan 49 päeva);
- Kohtumenetluses: 1,5 kuud (45 päeva; mediaan 20 päeva).

Joobes juhtimisega seoses vahistati 173 isikut, neist 136-le pandi süüks üksnes joores juhtimist (või joores juhtimist koos karistuse täitmisest kõrvalehoidumisega), teiste puhul lisandusid ka muud kuriteod. 67 neist vahistati kohtueelse menetluse staadiumis ning 69 isikut kohtumenetluses. Kui kohtumenetluses vahistatud isikud on vahistatud peamiselt menetlusest kõrvalehoidumisega või seoses kriminaalhooldusnõuete mittetäitmisega, siis vähemalt üheksal juhul on isik mõistetud muuhulgas süüdi ka nt KarS § 200, § 121 ja § 263 alusel.²⁷

²⁵ 39 isikut, kelle suhtes on teada karistuse määramise kuupäev.

²⁶ Arvestatud neid 136 juhtu, mil vahistamise aluseks on VangisSesse märgitud ainult KarS § 424 või § 424 koos §-iga 329.

²⁷ St et isiku suhtes ei ole VangisSesse kantud kõiki kvalifikatsioone või on pärast vahistamist avastatud veel kuritegusid, milles ta süüdi mõisteti.

Ülalpidamiskohustuse mittetäitmine

Lisaks eeltoodud kuritegudes toimunud vahistamistele, vahistati ka isikuid, kelle kuritegu ei olnud nii suure ohtlikkuse astmega. Nt viibis vahi all 10 isikut, kes vahistati KarS § 169 alusel – so lapse ülalpidamise kohustuse rikkumine. Kuigi tegu on väheohtliku kuriteoga, siis kriminaalmenetluse läbiviimiseks on vaja ka kahtlustatava/süüdistatava kohalolekut. Kümnest juhtumist vaid kahel juhul vahistati isik kohtueelses menetluses.

NÄIDE

Neist esimesel juhul kuulutati isik tagaotsitavaks juba 2006. aastal ning vahistamismääruses on kirjas, et isiku suhtes sundtoomist kohaldada ei ole võimalik. Isik vahistati 2008. aastal pärast tabamist ja ta viibis vahi all kokku 32 päeva (neist 24 kohtueelses menetluses).

Ka teisel juhul vahistati isik, sest sundtoomist tema suhtes polnud võimalik kohaldada ning isik kuulutati tagaotsitavaks. Isik viibis kokku vahi all neli päeva (kõik kohtueelses menetluses) ning vabastati seoses vahistamise aluste äralangemisega.

Kohtumenetluses vahistatud isikutest kolmel juhul vahistati isik tingimisi kohaldatud karistuse täitmisele pööramiseks; neljal juhul oli isik tagaotsitav ning ühel korral asendati rahaline karistus vangistusega.

2. Milline karistus on mõistetud vahi alla viibinud isikutele?

Suurem osa (97%) 2008. aastal mõistetud karistustest vahi all viibinud isikutest said karistuseks vangistuse.²⁸ Järgnevalt on toodud välja kaks erinevat kategooriat: isikud, kelle osas olid uuringu tegemise ajal andmed nende vabanemise kohta vanglast; isikud, kes küll vabanesid vahi alt, kuid kes pärast vahi alt vabanemist jäid kandma karistust ning uuringu tegemise hetkeks ei olnud veel oma karistust ära kandnud.

Karistus määratud ja vanglast vabanenud²⁹

Vähemalt 493 karistatud isikut (23% kõikidest vahi alt vabanenutest) vabanes kinnipidamis-asutusest kuni ühe kuu jooksul (so 31 päeva jooksul) pärast karistuse määramist. Vähemalt 301 (neist 286 juhul samal päeval) juhul vabastati isik kohtusaalist samal päeval või päev hiljem pärast karistuse määramist – see tähendab seda, et väga suur osa isikutest vabaneb vahi alt karistuse määramise hetkel. See tähendab ühtlasi seda, et kohus ei pea vajalikuks isiku edasist hoidmist kinnipidamisasutuses. Nimetatud juhtude puhul tuleb silmas pidada, et see ei tähenda kogu karistuse ära kandmist, küll aga näitab reaalse vangistuse osakaalu kogu karistusest.

NÄIDE

X võeti 2008. aasta märtsis vahi alla, sest ei ilmunud kutsel prokuratuuri. Ka sundtoomine ei andnud tulemust, sest isik antud aadressil ei elanud. X võeti tabamisel vahi alla ning 2009. aasta märtsis mõisteti talle karistuseks vangistus 1 aasta 6 kuud ja 3 päeva, mida vähendati lühimenetluses 1/3 võrra ning lõplikuks karistuseks mõisteti 1 aasta ja 2 päeva vangistust. X-il jäi kohtuotsuse kuulutamise päeva seisuga kanda vangistust 1 päev. Isikut süüdistati ühes kuriteos – so KarS § 199 lg 2 p 4, 7 ja 8 alusel võtmete teel võõrast korterist varguses, millega tekitas kahju 14 520 krooni. Isik oli ka varem kriminaalkorras karistatud (8 korda).

Y võeti vahi alla 2008. aasta augustis – vahistati seoses varguse katsega poest (pesupulber väärtuses 600 krooni). Lisaks oli isiku suhtes käimas menetlus kahes varguses, veel oli ta mitmel korral karistatud väärteokorras varavastaste süütegude eest. Isik vahistati seoses sellega, et jätkab kuritegude toimepanemist ning kohus oli veendumusel, et varavastaste kuritegude toimepanemine on muutunud talle sissetulekuallikaks. Samuti oli põhjuseks tema võimalik kõrvalehoidmine menetlusest. Y oli varem kriminaalkorras karistatud 13-l korral. 2009. aasta märtsis karistati teda 10 kuu ja 15 päeva pikkuse vangistusega, mida lühimenetluses vähendati 1/3 võrra – karistuseks 7 kuud. Karistust jäi isikul seega kanda 2 päeva.

Ühe kaitsja seisukohal otsustatakse juba isiku kohtu alla andmisel ära tema potentsiaalne karistus ning vastavalt sellele määratakse ka istungi aeg. Nimetatud väidet ei saanud küll kontrollida, kuid ka menetlejate hinnangul võib vahistamise kestus karistust teatud ulatuses mõjutada. Samas ollakse seisukohal, et mõju, kui see on, on väike. Samuti mängib mingit rolli kokkuleppemenetluse kasutamine.

Tabel 3. Kinnipidamisasutusest vabanemise aeg pärast karistuse mõistmist ning kinnipidamisasutuses viibimise aeg alates kinnipidamisest

	Kuni 1 kuu	1–2 kuud	2–5 kuud	5–6 kuud	6–12 kuud	üle 12 kuu
Vabanemise aeg pärast karistuse mõistmist	493	115	263	62	128	21
Istumise aeg alates kinnipidamisest kuni vanglast vabanemiseni	147	93	279	132	298	133

Ülalolevast tabelist selgub, et kõige suurema osa moodustavad need isikud (23% kõikidest vahi alt vabanenutest), kes vabanesid kuni ühe kuu jooksul pärast karistuse määramist.³⁰ Ühest küljest näitab see seda, et tervelt 23% isikute suhtes on vahistamise aeg moodustanud suure osa reaalsest karistusest. Järelikult ei ole peetud vajalikuks isikule oluliselt rangemat reaalselt vangistust kui juba eelvangistuses viibitud aeg.

²⁸ Andmed selle kohta, mis aja jooksul pärast karistuse mõistmist vabanesid isikud kinnipidamisasutusest, saab tuua ca 77% isikute osas (n=1687). Kõikidest isikutes 50% osas saab tuua välja andmed selle kohta, kui kaua viibisid isikud kinnipidamisasutuses karistuse määramise hetkest alates kuni vabanemiseni vanglast. Ülejäänud isikud 1687-st ei olnud päringu tegemise hetkeks vabanenud.

²⁹ Andmed kajastavad ka neid vahistatud, kes vahistati seoses kriminaalhooldusnõuete rikkumisega

³⁰ Tuleb arvestada, et isikute hulgas on ka need, kes vahistati seoses katseaja nõuete rikkumisega

Ühe kuu jooksul pärast karistuse mõistmist vanglast vabanenud isikud viibisid keskmiselt kinnipidamisasutuses kokku (nii vahistamine kui ka karistuse kandmine) 114 päeva – so. 3,7 kuud. Isikutest 44% olid vahistatud vaid varavastase kuriteo kvalifikatsiooni alusel; 13% isikutel sisaldus vahistamise põhjusena isikuvastane kuritegu; 8% olid seotud narkootikumidega seotud kuritegudega.

Nendest, kes vabanesid vanglast kuni 2 kuu jooksul pärast karistuse määramist - ligi pooled (47%) võeti vahi alla vaid varavastase kuriteo tõttu.

Karistus määratud, kuid vanglas

Isikuid, kes vabanesid 2008. aastal vahi alt, kuid mitte vanglast, oli uuringu päringu tegemise hetkel kokku 605. See tähendab seda, et isikud mõisteti kandma (vähemalt osalist) reaalselt vanglakaristust, mis päringu tegemise hetkel³¹ ei olnud lõppenud. Isikutest 87% olid pärast karistuse mõistmist viibinud vanglas enam kui 5 kuud.

Menetlejad on üldjuhul seisukohal, et karistus väga oluliselt eelvangistuse pikkusest ei sõltu. Ühe kohtuniku hinnangul võib see vangistuse pikkust teatud määral mõjutada. Oluline on märkida, et karistuse mõistmisel võib tegelikult mõista ka madalama karistuse kui isiku poolt eelvangistuses viibitud aeg. Samuti on kokkuleppemenetluses sõlmitud karistused seotud konkreetse kokkuleppega.

Pärast karistuse mõistmist ülejäänud osas tingimisi vabastatud isikul on rohkem motivatsiooni mitte panna toime uusi kuritegusid, sest ka varasem karistus võidakse täitmisele pöörata. Võrreldes isikuga, kes veel karistust ei ole saanud ning vahi all ei viibi – puudub seesugune motivatsioon kuritegudest hoiduda, sest teda ei ole ootamas tingimisi vangistuse täitmisele pööramine.

Rahaline karistus

Vanglase statistikast ei ole võimalik kätte usaldusväärseid andmeid rahaliste karistuste osakaalu kohta, kuid rahaliselt karistatud isikute osakaal on vahistatute hulgas väike. Uuringu käigus leiti 16 juhtumit, mil kogu rahaline karistus loeti kantuks seoses eelvangistuses viibitud ajaga (n=16).

Isiku vahi all pidamine ei tähenda automaatselt seda, et teda peaks karistama vangistusega – vahistamise näol on tegu tõkendiga, mis on kohaldatud kriminaalmenetluse tagamiseks.

NÄIDE

Vahistamistest pikima kestuse on isik, kes viibis vahi all 199 päeva (6,5 kuud). Isikule mõisteti karistus 500 päevamäära ulatuses, mida vähendati lühimenetluses 1/3 võrra ning lõplikuks karistuseks mõisteti rahaline karistus 332 päevamäära ulatuses. Kuigi isik sai karistuseks rahalise karistuse, oli tegu katseajal toimepandud kuriteoga. Kuigi vahistamismääruse kohaselt on isik vahistatud seoses röövimisega KarS § 200 lg 2 p 7 järgi, mõisteti isik süüdi KarS § 263 p. 1 ja 4 alusel.

Rahaline karistus mõisteti mitmel juhul isikutele, kes olid uue kuriteo toime pannud katseajal. Karistuse mõistmise hetkeks oli isik viibinud eelvangistuses mitu kuud. Samas ei saa aga öelda, et seesugune praktika õigustamatu oleks. Vahistamine on oluline seda enam, kui uus kuritegu on toime pandud katseajal. Kui kohtunik hilisema menetluse käigus näeb, et isikut on otstarbekam karistada rahalise karistusega, siis ei saa öelda, et tegu oleks olnud aluseta vahistamisega, sest tõkendi näol on tegu kriminaalmenetlust tagava vahendiga.

³¹ 13.03.2009

3. Vahistamise põhjused

Vahistamisel on kaks alust vastavalt KrMS § 130 lg 2: kui isik võib kriminaalmenetlusest kõrvale hoiduda või jätkuvalt toime panna kuritegusid. Fakt, et isik hoiab kriminaalmenetlusest kõrvale, ei välista, et isiku vahistamise aluseks võib olla ka edasiste kuritegude toimepanemise oht ning mitmel juhul võivad need ilmneda ka koos.

Teatud osa loetud vahistamismäärustest on seotud isiku vahistamisega seoses kriminaalhooldusnõuete rikkumisega ning kriminaalhooldaja erakorralises ettekandes toodud taotlusega isik vahistada.

Riigikohus on määruses 3-1-1-103-06 toonud välja järgneva: *Nagu on märgitud käesoleva kohtuotsuse punktis 12, ei ole kuriteo raskus iseseisvaks vahistamisaluseks. Samas võib konkreetsetele asjaoludele tuginevalt olla põhjendatav, miks just selle kahtlustatava puhul võib kuriteo raskusest tulenev võimaliku karistuse raskus tingida kas kuritegude jätkuva toimepanemise või ka kriminaalmenetlusest kõrvalehoidumise võimalikkuse.*

Uute kuritegude toimepanemise oht

Riigikohus on määruses 3-1-1-103-06 pööranud tähelepanu sellele, kuidas peaks vahistamise aluseid mõistma KrMS § 127 (tõkendi valimine) valguses. Nii on KrMS § 130 lg-s 2 sätestatud võimalik uute kuritegude toimepanemise oht põhjendatud siis, kui kohus on lugenud põhjendatuks, et kahtlustatav võib vabaduses viibides kannatanuid ja tunnistajaid või nende lähedasi ähvardada või muul viisil kallutada valeütusi andma või ütluste andmisest keelduma.

Uute kuritegude toimepanemise oht on menetlejate sõnul kohtueelse menetluse staadiumis peamiseks vahistamise põhjuseks. Uute kuritegude toimepanemise oht võib sõltuda nii varasemastest karistustest kui ka sellest, mitmes kuriteoepisoodis isik kahtlustatav on. Oluline ei ole tegelikult see, kas isik on varem toime pannud just samaliigilisi kuritegusid või mitte.

Retsidiivseid isikuid ei vahistata vaid kohtueelse menetluse staadiumis, vaid ka kohtumenetluse käigus. Isikule vahistamise kohaldamata jätmisel paneb isik tihtipeale üha uusi kuritegusid toime ning kohtumenetlust ei saa kohtuasjade liitmise vajadusest lähtuvalt lõpule viia.

Menetlejate sõnul ühe kuriteo puhul siiski vahistama ei minda ning püütakse kohaldada kergemaliigilist tõkendit.

Nii nagu ka määruste pinnalt selgub, vahistatakse isik peamiselt siiski alles siis, kui ta on toime pannud korduvad kuriteod või hoiab menetlusest kõrvale. Ka sellistel juhtudel püütakse kõigepealt kohaldada sundtoomist ning alles seejärel kohaldatakse vahistamist. Samas on ka mitmeid juhtumeid, mil isik tegelikult varem kuritegusid toime pannud ei ole.

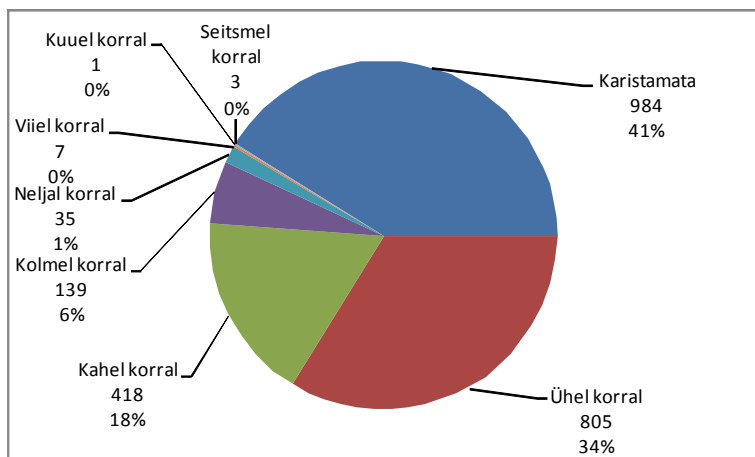
Vahistatute retsidiivsus

2008. aastal vahistati 2392 isikut – sealhulgas ka vahistamised, mis olid seotud kriminaalhoolduses nt registreerimiskohustuse mittetäitmisega, samuti vahistamised, mis on seotud loovutamise- ning väljaandmisvahistamise asjadega.

2008. aasta jooksul vahistatud isikute osas karistusregistrisse tehtud päringu³² kohaselt uuriti, kui paljud isikud olid kriminaalkorras karistatud vahemikus 2005-2007 (ka.) jooksul. Vahistatud isikutest olid kriminaalkorras vahemikus 2005-2007 karistatud 59%. Fakt, et 41% isikutest selles vahemikus kriminaalkaristust ei saanud, ei tähenda aga automaatselt seda, et tegu oli kriminaalkorras karistamata isikutega. Nad võisid näiteks olla sellel ajavahemikul vanglas. Päringus on ka mitte Eesti kodanikke, kelle suhtes kohaldati väljaandmisvahistamist.³³ Vahemikus 2005-2007 aastatel kriminaalkorras karistamata isikutel oli 21.05.2009 seisuga vähemalt kaks kehtivat kriminaalkaristust 446 isikul. Seega ei karistatud isikuid küll nimetatud vahemikus, kuid neil oli siiski 21.05.2009 seisuga vähemalt kaks kehtivat kriminaalkaristust.

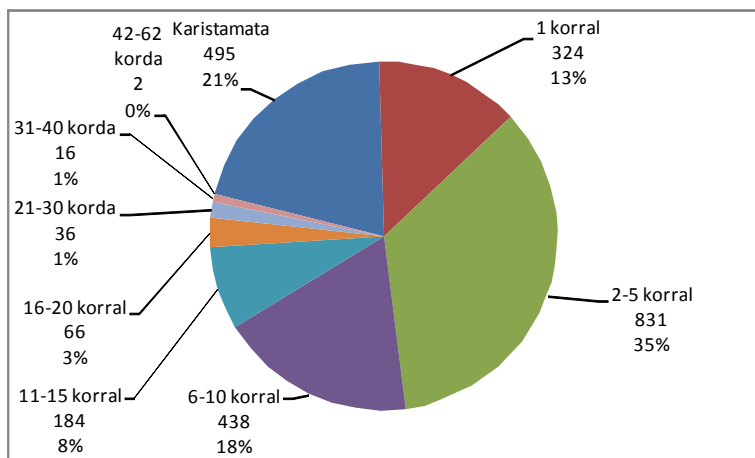
³² Päringu andmed kehtivate ning arhiveeritud andmete osas 21.05.2009 seisuga.

³³ S.o – nende varasemate karistuste kohta välisriigis andmed puuduvad.

Joonis 5. 2008. aastal vahistatud isikute kriminaalkaristused vahemikus 2005-2007

Väärtegudes karistatud isikute arv vahemikus 2005-2007 oli suurem – 21% isikute suhtes ei olnud tehtud ühtegi väärteotsust.

Joonis 6. 2008. aastal vahistatud isikute väärteokaristused vahemikus 2005-2007.

Vahistatutest vaid 184 isikut ei ole karistusregistri andmetel kordagi karistatud (sh. arhiivi andmed). Isikuid, kelle osas puudusid andmed nii kriminaal- kui ka väärtegude karistuste osas, oli vaid 53.³⁴ Analüüsides 2008. aastal vahistatud isikute kehtivaid karistusi, selgub, et 21.05.2009 seisuga on 200 isikut ilma kehtiva kriminaalkaristusega. Kaks või enam kehtivat kriminaalkaristust oli 1737 isikul (so. 73%).³⁵

Intervjuudest prokuröride, kohtunike ja kaitsjatega selgub, et suur osa kohtueelses menetluses vahistatud isikutest on toime pannud mitu kuritegu. Mitme kuriteo toimepanemine võib avalduda nii faktilises kui ka juriidilises retsiidiivsuses – seetõttu ei pruugi isik varem kriminaalkorras karistatud olla, kuid on siiski pannud toime mitmeid kuritegusid. Oluline on, et menetlejate hinnangul ei ole probleem selles, et isikuid liialt palju vahistatakse, vaid selles, et liialt palju pannakse toime kuritegusid.

Intervjueeritud kohtunike, prokuröride ning kaitsjate sõnul on vahistamine, kus isiku üle on vaja kohut pidada, kuid isik ei ilmu – üsna vältimatu. Samas ei ole tegu tingimata reeglga.

³⁴ Kuna päring on tehtud 2009. aasta mais, on ka seletatav suur karistatute arv, sest suur osa isikutes sai tõenäoliselt karistuse 2008. aastal.

³⁵ Karistused võisid küll olla mõistetud ka pärast 2008. vahi alla võtmist.

Kriminaalmenetlusest kõrvalehoidumine

Menetlejate hinnangul on kohtueelse menetluse staadiumis toimunud vahistamiste puhul tegu peamiselt isikute võimaliku kuritegude jätkamise ohuga ning peamine vahistamise põhjus kohtumenetluses on seotud kõrvalehoidumisega kriminaalmenetlusest.

2008. aasta jooksul vahi alt vabanenud 2159st isikust 35% (n=768) osas määrati tõkend „vahistamine“ üks või enam päevi varem, kui isik realselt vahi alla võeti. See tähendab, et 35% isikute suhtes oli vähemalt üks vahistamise alustest tõenäoliselt kõrvalehoidumine kriminaalmenetlusest.³⁶ 2008. aastal kohtumenetluse staadiumis vahistatud isikutest 90% vahistati vähemalt 1 päev pärast vahistamise aluseks oleva määruse kirjutamist. Ka see näitab, et suure osa isikute osas on vähemalt üks vahistamise põhjus kriminaalmenetlusest kõrvale hoidumine. Sageli on see seotud sellega, et kohtukutset ei suudetud kätte toimetada või isik ei ole lihtsalt ilmunud kohtuistungile. Osa ei ela enda nimetatud aadressil (rikkudes elukohast lahkumise keeldu). Kuigi üldjuhul püütakse siiski kohaldada sundtoomist, siis vale aadressi korral seda teha ei ole võimalik.

Samas kohaldatakse kõrvalehoidumist vahistamise alusena ka nendel juhtudel, kui isik ei ole (veel) asunud kriminaalmenetlusest kõrvale hoiduma.

Elukoha puudumine võib küll kohtumääruste pinnalt olla üheks vahistamise aluseks olevaks asjaoluks, kuid enamikel juhtumitel esineb sellisel juhul ka muid asjaolusid. Ka varasem käitumine eelnevates menetlustes on üks alustest, millest võib menetlejate sõnul järeldada, kas isik võib hakata kriminaalmenetlusest hoiduma.

Raskemates kuritegudes ja kuritegudes, kus isikut võib oodata reaalne pikk vanglakaristus, kohaldatakse vaid kõrvalehoidumist alusena ka juhtudel, mil muid aluseid ei ilmne.

Kuidas põhjendavad prokurörid vahistatu vabastamist enne kohtueelse menetluse lõppu?

KarS § 134 lg 2 kohaselt vabastab eeluurimiskohtunik või prokurör vahistatu määrusega, kui vahistamise alus langeb ära enne süüdistusakti saatmist kohtusse. Statistika vabastamise põhjuste kohta puudub – kuigi vahistatu vabastamise osas koostatakse ka määrus, siis realselt määrusesse kirja ei panda, milles aluse äralangemine seisnes.

Üheks vabastamise aluseks peavad prokurörid kahtlustuse äralangemist või kui selle maht on oluliselt langenud

Üheks oluliseks vabastamise aluseks on ka maksimaalne 6-kuuline vahistamise tähtaeg kohtueelses menetluses.

Mitmes piirkonnas tõid prokurörid välja, et tihti on isik vabastatud seetõttu, et oodati ekspertiisitulemusi, kuid vahepeal sai maksimaalne vahistamistähtaeg täis.

Statistika ei võimalda tuua välja arve selles osas, kui paljud vahistamised on jäetud rahuldamata. Põhjuseks on tõenäoliselt see, et kohtuinfosüsteemis (KIS) eraldi ei täideta seda, kas vahistamise taotlus on jäetud rahuldamata või rahuldatud – mõlemal juhul koostatakse määrus. Samas on selge, et kõiki vahistamise taotlusi ei rahuldata.

NÄIDE

Prokurör esitas taotluse vahistada X, põhjendades seda sellega, et X on kriminaalkorras karistatud (2008. aastal tingimisi vangistusega) ning pani uue kuriteokatse toime katseajal. *Võttes arvesse seda, et isik varastab hoolimata asjaolust, et uue kuriteo sooritamine tähendab vangistuse täitmisele pööramist, on ilmne, et risk X-i poolt uute kuritegude toimepanemiseks on suur. Tõkend elukohast lahkumise keeld ei suuda prokuröri hinnangul tagada X-i õiguskülekäitumist.*

Kohus on jätnud taotluse rahuldamata põhjendades seda järgnevalt: *Tegemist on alaealisega, keda kahtlustatakse II astme kuriteo toimepanemises, mille eest on karistusena ette nähtud ka rahaline karistus. Kahtlustatava sõnade kohaselt on tal kindel elukoht ja ta elab koos ema ning vennaga. Ta soovib õppida /.../, kuhu on viinud ka dokumendid ja peaks asuma õppima.*

³⁶ Arv võib mingis osas olla ekslik seoses päringu tingimustega – arv on tuletatud vahistamise tõkendi määramise ja isiku reaalse kinnipidamise kuupäevade pinnalt.

Arvestades eeltoodut, leiab kohus, et alaealise osavõttu kriminaalmenetlusest ning tema õiguskuulekat käitumist on võimalik tagada kergemaliigilise tõkendi kohaldamisega.

Antud näide on oluline seetõttu, et X võeti siiski vahi alla kuu aega hiljem, mil ta oli toime pannud 4 uut kuriteoepisoodi ning kohus põhjendas vahistamist järgnevalt:

Käesoleval ajal on tema suhtes viimase kohtuotsusega mõistetud karistuse katseaeg. Peale selle on tema suhtes menetluses kriminaalasi. Kuigi isik omab kindlat elukohta - ei ole kohtul veendumust, et isik vabaduses viibides ei jätka kuritegude toimepanemist, arvestades seda, et kahtlustataval ei ole kindlat töökohta ega legaalselt sissetulekut ning tema suhtes on juba kasutatud kergemaliigilist tõkendit. Peale vahistamisest keeldumist 12.09.2008 on kahtlustatav toime pannud 4 episoodi süütegusid.

Millistel põhjustel on kohus jätnud prokuröripoolse vahistamistaotluse rahuldamata?

Menetlejate sõnul ei ole küll vahistamisest keeldumine levinud praktika, kuid seda tuleb siiski ette. Kohtunike sõnul on peamiselt vahistamisest keeldumistes tegu alaealistega.

Ühe intervjueeritud prokuröri sõnul üldjuhul vahistama ei minda, kui võib eeldada, et kohtunik ei vahista.

Probleemsete vahistamiste taotlustena on kohtuniku näinud ka majanduskuritegusid ning prostitutsiooniga seotud juhtumeid.

Vahistamisest keeldumise kohtumäärustes on keeldutud ka raskemates kuritegudes. Samuti on mitmel juhul keeldutud vahistamisest seetõttu, et kohus ei ole veendunud, et isik hakkab uusi kuritegusid toime panema või kriminaalmenetlusest kõrvale hoiduma.

NÄIDE

1. Kahtlustatav X-ile on esitatud kahtlustus I astme kuriteo toimepanemises kaasaaitajana [narkootikumidega seotud kuritegu]. Esitatud materjalidest nähtuvalt ei ole nimetatud kahtlustus küllaldaselt põhjendatud. Kahtlustatav on varem kohtu poolt karistatud kahel korral, kuid viimase 10 aasta jooksul on isik elanud seadusekuulekalt. Kohus leiab, et kõige rangema tõkendi kohaldamine ei ole aktsepteeritav, kuna isikul on kindel elukoht, tal on perekond ja samuti ka töökoht. Kohtule ei ole esitatud tõendeid, mis kinnitaksid, et isik võiks jätkuvalt toime panna kuritegusid. Samuti puuduvad andmed selle kohta, et isik võib hakata kõrvale hoiduma menetlusest.

2. Kahtlustatav Z-ile on esitatud kahtlustus I astme kuriteo toimepanemises. Esitatud materjalidest nähtuvalt on nimetatud kahtlustus põhjendatud. Kahtlustatav on varem kohtu poolt karistamata. Kahtlustatav õpib /.../, käib praktikal, mille eest saab töötasu. Arvestades eeltoodut, leiab kohus, et kõige rangema tõkendi kohaldamine kahtlustatava suhtes ei ole otstarbekas. Kohtule ei ole esitatud veenvaid tõendeid, et kahtlustatav jätkaks kuritegude toimepanemist või hakkaks kõrvale hoiduma kriminaalmenetlusest.

Lisaks ei võeta alati isikuvastase kuriteo kahtlustusega isikut tingimata vahi alla.

Suure osa kohtueelses menetluses vahistatutest moodustavad küll kriminaalkorras karistatud isikud, kuid vahistatakse ka isikuid, keda varem kriminaalkorras karistatud ei ole. Samas tuleb nentida, et ka nende isikute puhul esineb tihti faktiline retsidiivsus ning üldjuhul on toime pandud mitu kuritegu ja isikutele on varasemates asjades kohaldatud kas leebemat tõkendit või asi lõpetatud. Seega on tegu isikutega, kes on retsidiivse käitumisega.

NÄIDE

Alaealine X vahistati pärast seda, kui ta 15.12 oli toime pannud ühe vägistamise katse alaealise suhtes ja ründas teist alaealist noaga. Isiku suhtes oli aasta varem lõpetatud kriminaalasi varguse toimepanemises, varasem kriminaalkorras karistatus puudus. Lisaks on nimetatud kahtlustusega ühendatud veel kaks kriminaalasia. Kohtul puudus veendumus, et isik hoiduks vabaduses viibides uute kuritegude toimepanemisest. Lisaks asus kohus seisukohale, et kahtlustatav võib vabaduses viibides asuda tunnistajaid ja kannatanuid mõjutama. Samuti oli üheks vahistamise aluseks võimalik kõrvalehoidumine kriminaalmenetlusest seoses eeldatava pika vangistusega.

Varem kriminaalkorras karistatud isikute puhul on varasemad kuriteod enamasti olnud samalaadsed.

KASUTATUD MATERJALID

World Prison Brief. (2008). Kasutamise kuupäev 21.06.2009. a., allikas Kings College London: <http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/research/icps/downloads/WPTRL.pdf>

An analysis of minimum standards in pre-trial detention and the grounds for regular review in the Member States of the EU. (2009) Tööversioon, mille lõplik versioon ei ole valminud.

Kasutamise kuupäev 10.06.2009. Kättesaadav:

http://www.ecba.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=256&Itemid=71

Vangit aluevankiloittain ja vankiloittain 1.5.2009. (2009), Rikosseuraamusviraston monisteita 3/2009, Marja-Liisa Muiluvuori. Kasutamise kuupäev 18.08.2009. Kättesaadav:

<http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/8t4ij5g.pdf>

NORMATIIVAKTID

Karistusseadustik. RT I 2001, 61, 364; I 2007, 13, 69.

Kriminaalmenetluse seadustik. RT I 2003, 27, 166; 2008, 33, 201.

Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu. Kättesaadav http://eogus.just.ee/?act=6&subact=1&OTSIDOC_W=255891

Kohtupraktika loetelu

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus 3-1-1-126-05

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi määrus 3-1-1-103-06

Muud allikad

Intervjuud neljas maakohtu kohtumajas (Narva kohtumaja, Pärnu kohtumaja, Tartu kohtumaja, Liivalaia kohtumaja) ning üks telefoniintervjuu (9 eeluurimiskohtunikku, 8 prokuröri, 2 kaitsjaga). Intervjuude toimumisajad: 29.04.2009, 07.05.2009, 12.05.2009, 13.05.2009; 21.05.2009.

Vastus teabenõude päringule Soome Justiitsministeeriumilt (11.06.2009)

Telefonivestlus Soome Justiitsministeeriumi ametniku Ilppo Alatalo'ga (11.06.2009)